

Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923)

Ali Özgüven*

Özet

Yeni Türkiye devleti siyasi bağımsızlığını elde etmişti ama İktisadi bağımsızlığına da kavuşmalıydı. Bunun içindir ki, Atatürk, yurdun dört bucağından iktisadi alanda etkili olabilecek üreticilerin temsilcilerini (tüccarların, tarımcıların ve işçilerin) 17 Şubat 1923' İzmir'de toplamış ve o ünlü açılış konuşmasını yapmıştı:

"Yeni Türk devletinin temelleri süngü ile değil ekonomi ile kurulacaktır. Yeni Türk devleti fetihçi bir devlet değil bir ekonomi devleti olacaktır. Siyasi bağımsızlık gibi ekonomik bağımsızlık da esastır."

Biz de bu makalemizde ekonomiye büyük bir önem veren Atatürk'ün, hele o zamana göre, başarı ile uyguladığı iktisat politikasını ele almış ve 1939 yılına kadar süren dönemin başlıca ekonomik konularına yer vermiş bulunuyoruz.

Abstract

New Turkish State had gained her independence but she should also gain economic independence. For this aim, Atatürk had invited representatives of producers (also traders, farmers and workers) who could be effective in economic area, from different parts of the country, for a meeting in 17 February 1923 in İzmir and made his famous opening speech:

"New Turkish State will be constructed not by bayonet but by a strong economy. New Trukish state will be a state of economy, not a state of conqurence. Like political independence, economic independence is of fundamental importance."

In this paper, we analyse the economic policies of Atatürk, who implemented them successfully and cover the main economic issues of the period until 1939.

Giriş

Birinci Dünya Savaşından sonra, osmanlı İmparatorluğu parçalanmış ve adetâ haritadan silinmişti. Atatürk'ün (Gerçi, Atatürk adı 1934 soyadı inkilâbından sonra kullanılmıştır ama biz daha önceki yıllar için de Atatürk soyadını kullanacağız.) önderliğinde, Türk halkı, "ya istiklâl ya ölüm" savaşını vererek bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmayı başarmıştı. Evet, yeni Türk Devleti kurulmasına kurulmuştu, hukuki ve siyasi bağımsızlığını kazanmıştı ama bunlardan başka iktisadi bağımsızlığına da kavuşmalıydı. Çünkü Atatürk iktisadi sorunların çözülmeden bağımsız yeni bir Türk Devleti'nin kurulamayacağını, kurulsu bile, nasıl bir iktisat politikasının uygulanacağını İzmir İktisat Kongresinden önce uzun uzun düşündüğünü, bazı açıklamalarından anlıyoruz. Bu bakımdan, Atatürk'ün düşünce sistemine uygun yeni bir iktisat politikasına ihtiyaç vardı. Ancak, iktisat politikası hangi sisteme(kapitalizm veya sosyalizm) dayanacaktı? Ayrıca, bu iktisat politikası daha başka soruları da beraberinde getiriyordu:

* Department of Economics İstanbul Kultur University 34191 Şirinevler / İstanbul

1. Bu iktisat politikası nasıl hazırlanacaktı?
2. Hangi konulara ağırlık verilecekti?
3. İşe nereden başlanacaktı?
4. Toplum nasıl karşılayacaktı?
5. Ve nihayet nasıl uygulanacaktı?

Bu amaçla, Atatürk, önce Ankara Garında ve bir vagon içinde bir iktisat kurulu oluşturuyor ve kurulun başına Batılılaşma hareketinin öncülerinden Ziya Gökalp'i getiriyor. Çeşitli iktisadi konuların hararetle tartışıldığı bu vagon toplantılarına, Atatürk de, zaman zaman katılıyor.

Sorunların gittikçe çoğalıp karmaşık bir boyut kazandığını ve bir çok sorunların acele çözüm beklediğini hemen anlayan Atatürk, ikinci aşama olarak, Cumhuriyetin ilânından 8 ay kadar önce, 17 Şubat 1923 de, İzmir İktisat Kongresi'ni açmak zorunluluğunu duyuyor. Böylece, geniş halk kitlelerinin, tutum ve davranışlarını, düşüncelerini öğrenmek için çiftçileri, tüccarları, sanayicileri ve işçileri temsilen 1135 kişiyi davet ediyor. Ne güzel bir yöntem... Çünkü, 1932 yılında, ABD'nde Başkan Theodore Roosevelt de, Dünya Depresyonu (krizi) esnasında ve sonunda alınacak tedbirleri görüşmek amacıyla sanayicilere, tüccarlara ve işçilere başvurmuş ve başarılı sonuçlar almıştı. Dahiler, liderler ve büyük insanlar sosyal sarsıntıların ferdasında doğarlar. Böyle bir fırtınanın, böyle bir sosyal sarsıntının ferdasında doğan Atatürk, ilk İzmir İktisat Kongresi'ni, 1135 temsilcilerinin önünde, 17 Şubat 1923 yılında, büyüleyici bir konuşma ile açıyor:

- Bu konuşma, yeni bir iktisadi görüşün, yeni başlayan bir dönemin, yeni bir dinamizmin sesidir.

- Bu konuşma, Yeni Türkiye Devletinin iktisadi büyümesi ve kalkınması için adetâ And içmenin, "İktisadi Misak"ın sesidir.

- Bu konuşma, ulusal bilincin yeniden ateşleneceğini, yeni bir iktisat ruhunun doğacağını bütün dünyaya haykırışın ifadesidir. Çünkü, "Türk Milleti, kan dökerek sahip olduğu millî bağımsızlık fikrinden hiç bir şekilde fedakârlık yapmayacaktır. Ekonomik kalkınmamız bu bağımsızlık içinde sağlanacaktır. Siyasi bağımsızlık gibi, ekonomik bağımsızlık da esastır".

Böylece, Atatürk ekonomi andı ile milli ekonominin temellerini atılıyordu: "Büyük devletlerin hâkimiyeti altına girmeden, kendi sanayimizle, kısaca kendi kaynaklarımızla, iktisadi kalkınma gerçekleştirilmiş olacaktır". İşte millî ekonominin temelleri"... İz-

lâhî ve iktisadî kalkınma için, bütün milletimizin, bütün Türklerin katılmış olmasıdır. Bunun sebeplerinden biri, yadikkate alarak, Türkiye'ye sermaye getirmekten korkma-sermayenin bir ülkeye girişi, bazı şartların yerine getiriltilerin Yeni Türk Devletinde kolayca gerçekleşeceği pek a gelen, ülkenin öz kaynaklarına başvurmak olacaktı. Geçcadelesi ve başarısı nasıl dillere destan olmuşsa ülke kalını ruhu, aynı heyecanı ve aynı başarıyı yaşayacaktır.

Ekonomik sorunlarını ele alıp hemen çözümlmek kolay olmayışmanlardan temizlenmesi ve Yeni Türk Devleti'nin kuruluphesiz, bazı alanlarda güçlüklerle karşılaşmak doğaldı.

liği de bu toplantıya sadece Tıbancılar, ekonomik durumu larıdır. Bilindiği gibi, yabancı mesine bağlıdır. Oysa bu şart mümkün değildi. O zaman aklmış savaş yıllarında Türk mükınmasında da Türk milleti ay

Elbetteki, ülkenin ekonorcaktı. Bu zordu da, ülkenin düması mı daha kolaydı. Hiç ş

Çünkü, ne yeter derece sermaye vardı, ne deneyimli personel, ne de teknoloji. Fabrikalar nasıl kurulacaktı ? Üstelik, Yeni Türk Devleti, Osmanlı Devletinden kalan ve ödenmesi, hemen hemen imkânsız olan büyük bir dış borç yükünün de altındaydı. Kongre'nin açılışında ilk konuşmayı yapan tunç bakışlı Atatürk, şöyle diyordu: "Sizler doğrudan doğruya milletimizi temsilen halk sınıflarının içinden geliyorsunuz. Bu itibarla, memleketimizin halini, milletimizin sıkıntılarını ve isteklerini yakından ve herkesden daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler halkın ağzından söylenmiş gibidir. Çünkü, "Halkın sesi, hakkın sesidir".

"Millî egemenlik, iktisadi egemenlik sağlanmalıdır". "İtiraf etmeye mecburuz ki, iktisadi – yatırıma lüzumu kadar önem vermemiş bulunuyoruz. Bunun sebebini, geçirdiğimiz devirlerde ve özellikle tarihimizde arayabiliriz. Gerçekten, henüz şimdiye

"Yeni Türk Devleti'nin temelleri süngü ile değil, ekonomi ile kurulacaktır. Yeni Türk Devleti, fetihçi bir devlet değil, bir ekonomi devleti olacaktır.

Ekonomi demek her şey demektir. Yaşamak için, insanlığın varolması için ne gerekiyorsa onların tümü demektir, tarım demektir, ticaret demektir, sanayi demektir, çalışma demektir. O halde, tek bir şeye ihtiyacımız var: Çalışmak. Çalışmak çok önemli bir keşiftir. Çalışmak servetin de, refahın da, mutluluğun da en önemli sebebidir".

"Efendiler.. Ekonomik kalkınma Türkiye'nin özgür, bağımsız, her zaman güçlü, her zaman daha refah içinde olmasında belkemiği rolünü görecektir. Ekonomik açıdan güçsüz olan bir ulus yoksulluktan kurtulamaz, güçlü bir uygarlığa, refaha ve mutluluğa kavuşamaz. Hiçbir uygar devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce ekonomisini düştürmüş olmasın.....

Tarih ulusların yükselme ve alçalma sebeplerini ararken siyasete, askerliğe topluma ilişkin bir çok topluma ilişkin bir çok sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok ki, bütün bu sebepler toplumsal olaylar üzerine etki yapacaktır. Fakat bir ulusun doğrudan doğruya yaşamıyla, yükselişiyle, alçalışıyla ilgili olan ulusun ekonomisidir....Türk tarihi incelenecek olursa bütün yükseliş ve alçalış sebeplerinin bir ekonomi sorunundan başka bir şey olmadığı anlaşılır..."

"...Artık bu ülke, böyle yoksul ve bu ulus değersiz görülmesin, ülkemize "çalışkanlar ülkesi" densin. Böyle bir dönemde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak, çalışanlara ait olacaktır".

".....İthalattan çok, ihracat yapmalıyız. Oysa, ihraç mallarımız ancak kıyılarımıza kadar gidiyor ve oradan bu mallar, yabancı ülkelere gönderilirken, yabancıların eline geçiyor. Kazancımızın önemli bir bölümü bizden çıkıyor. Bu bakımdan, ihracat kaynakları bizim tüccarlarımızın elinde bulunmalıdır".

.."Esnafa ve büyük sanayi kuruluşlarına muhtaç oldukları kredileri, kolayca ve veya

verecek bir banka oluşturmak ve kredilerin normal şartlar altında ucuzlatılmasına çalışmak da lâzımdır. Kesin zorunluluk olmadıkça piyasalara karışılmaz. Bununla beraber, hiç bir piyasa da, başıboş değildir. Her ülke gibi, hükümetimizin dış borçlar almasına ihtiyacı vardır. Ancak alınan yabancı paralar amaçsız kullanılmamalıdır. Borç yükü arttırılarak malî bağımsızlığımızı tehlikeye sokmaya kesinlikle karşıyız. Biz, ülkenin kalkınmasını, üretimini ve refahını sağlayacak, gelir kaynaklarımızı arttıracak faydalı borçlanmalara taraftarız. Milliprensiplerimize uyan yabancı sermayeyi memnuniyetle kabul ederiz. Yabancı sermayeye karşı değiliz. Ülkemiz geniştir. Çok sermaye ihtiyacımız var. Aynı şekilde yabancı sermayeye her zaman güvence vermeye hazırız. Hem biz, hem de onlar yararlansın".

"Yaratılan servet, bir kişi yararına değil, halkın yararına ayrılmalı, kullanılmalı ve böylece büyük sonuçlara varılabilecektir. Aslında, kişi yararı ulus yararı içindedir anlamına geliyor: sümerbank ve İşbankası'nın daha çok ülke yararına olması gibi. Kişiler halkın içindedir, kişiler halkla bütünleşir, halkla yükselir. Sınıf kalkınması değil, halkın kalkınması önemlidir. Sınıf çıkarları birbiriyle ilgili olduğu için halkı sınıflara ayırmak doğru değildir".

"Fütuhat yapanlar, sabanla fütuhat yapanlara mağlup olmaya mecburdurlar. Nitekim, Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Osmanlı tarihi, baştan nihayete kadar hakanların, padişahların, şahısların ve en nihayet zümrelerin hal ve hareketini kaydeden bir destandan başka bir şey değildir. Mazinin, asırların, elimize tarih diye uzattığı kitabın mahiyeti, bundan ibarettir".

"Bu memleketi cennet haline getirecek olan iktisadi faaliyetlerdir. Memleket artık ne fakir kalsın, ne de hâkir görünsün. Türkiye'nin adı, çalışanlar diyarı olsun. En büyük makam, en büyük hak ve en fazla ücret, çalışanların olsun".

Böylece, Atatürk emek-üretim-gelir ilişkisine bir açıklık getirmiş oluyordu. Yani en büyük halk, çalışanların, çalışanların olduğuna göre tam çalışma, çok çalışma ile ekonomide istihdam, verim ve gelir seviyesi artacaktır.

Atatürk konuşmasına devam ediyor:

"Esaslı bir program üzerinde bütün millet çalışmalıdır: çiftçi, sanatkârlar, tüccarlar, işçiler üstelik, bunların birbirine ihtiyacı vardır.

İşçiler, bugünün ve geleceğin fabrikalarında mutlu olarak çalışmalı ve zengin olmalıdır. Bütün sınıflar zengin olmalıdır.bütün sınıflar zengin olmalı ki; çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsin. Böylece, halk için bir "Sâ-yı Misaki Milli" (Ulusal Çalışma Ant'ı) oluşturulmalıdır. Bu bakımdan, heyeti Aliyenizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir".

Kongrede ele alınan başlıca önemli konular ve kararlar, üç grupta toplanabilir:

Kongrede Alınan Kararlar

A- Sanayi sektörü ile ilgili konular ve kararlar

Bu konular onbir noktada toplayabilir:

1. Ticaret Bankalarının kurulması.

Bundan amaç, geri kalmış mevduat ve kredi mekanizmalarını, iktisadi faaliyetleri başlatacak ve canlandıracak biçimde düzenlemektir. Artık Türk milletinin refaha kavuşma zamanı, bu harekete geçecek iktisadi faaliyetlerle başlamış olacaktır. Çünkü, bu bankacılık faaliyetlerinin gelişmesi ile de yatırımlar, üretim ve gelirler artacaktır.

2. Yabancı sermayeye, yetersiz tasarruflardan dolayı büyük önem verilmesi ve sermaye getirecek yabancı bankaların da kurulabşmesi.
3. Dış ticarette, sanayileşme gerçekleşene kadar himayeci bir iktisat politikasının uygulanması.
4. İktisat eğitimine ve sanayileşme için çeşitli teknik okullarının açılmasına ve yaygınlaştırılmasına büyük önem verilmesi.
5. Gelir ve kurumlar vergilerinin, yeniden düzenlenerek, iktisadi faaliyetleri canlandıracak bir seviyeye indirilmesi.
6. Ulaşım ve haberleşme imkânlarının hızla geliştirilmesi ve maliyetlerinin düşürülmesi.
7. Sanayii teşvik kanununun da yeniden gözden geçirilerek özel sektöre (kesime) yer ve destek verilmesi.
Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'nden daha önce 1 Mart 1922 de Meclis açılış konuşmasında : "Ülkenin ve halkın çıkarları doğrultusunda özel sermayeye kolaylık gösterileceğini ve yeraltı hazinelerin yine milletin yararına kullanılacağını" ifade etmişti.
8. Sanayi için gerekli olan her türlü makine ve teçhizat gibi yatırım mallarının ithalinde vergi alınmaması,
9. İstanbul'dan başka, büyük ticaret merkezlerinde esham ve tahvilat (hisse senetleri ve tahviller) borsalarının açılması,
10. Madenlerin değeri ve üretimi ile ilgili rakamların ve istatistiklerin düzenli olarak tutulması ve yayınlanması
11. Demiryolları yapımına hız verilmesi ve demiryolları olmayan yerlere de, şase yollarının yapılması.

B- Tarım sektörü ile ilgili konular ve kararlar

Bu konular, aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Aşar Vergisinin kaldırılması,
2. Ormanların korunması ve hayvancılığın geliştirilmesi,
3. Tarım makine ve teçhizatının da kolaylıkla ve gümrüksüz ithal edilmesi,
4. Topraksız köylülere parasız toprak verilmesi ve onların mülk sahibi kılınması,
5. Tarım eğitimine önem verilmesi, tarım atölyelerinin açılması ve okullarda pratik tarım derslerinin okutulması.
6. Tarımsal kredilerin düzenlenmesi ve düşük faizle kredi sağlanması,
7. Yol ve hayvan vergisinin, yolların yapımında ve verimli yatırımlarda kullanılması,
8. Yüksek eğitim görenlerin, özellikle ziraat mühendislerin geçici olarak köylere gönderilmesi,
9. Türkiye İktisat Kongresi ziraat mümessilleri tarafından, "Türkiye Çiftçiler Birliği" adı ile bir cemiyetin kurulması.
10. Köylülere, üretimle ilgili kitap ve mecmuaların bastırılıp bedava dağıtılması
11. Kışla ve askeri alanlarda, uygulamalı ziraat eğitimi yapılması,
12. Hayvan hırsızlığı, yol kesiciliği, soygunculuk gibi hallerde dava tercihen görülmesi, cezası ağır olmalı, Bir ay içinde görevini yapmayanların sorumlu tutulmaları.

C- Emek faktörü ile ilgili konular ve kararlar

Emek faktörü ile ilgili konuları da, 11 noktada topladık:

1. Ziraat dışındaki sanayi işçileri için, bir saat dinlenme hariç, çalışma süresinin 8 saate indirilmesi,
2. Ücretlilerin izin ve işgücü güvenliğinin sağlanması, Hastalık, doğum, hamilelik izin verilmesi, Evlenme yardımı, kaza ve hayat sigortası alanında yeni düzenlemelerin yapılması,
3. Kadın ve erkek "amele" yerine "işçi" adının verilmesi,
4. 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılmamaları
5. Gece çalışmalarının 4 saat olarak belirlenmesi ve tam gündelik sayılması
6. İşçi çocuklarının yatılı okullarda parasız okutulması,
7. Sendika hakkının tanınması,
8. Maden ocaklarında 6 saat çalışılması, ve 18 yaşından küçük olan kadınların çalıştırılmaması,
9. İşçi gündelik ve aylıklarının, nakit ve düzenli olarak ödenmesi,
10. Haftada birgün işçilere istirahat süresi verilmesi,
11. 1 Mayısın, Türkiye İşçi Bayramı olarak kabul edilmesi

1923-1938 arasını, iki döneme ayırabiliriz:

Birinci Dönem (1923-1929)

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan ilk kararlar, 1923-1930 yılları arasında uygulanacak olan ilk iktisat politikasının başlıca konularını oluşturacaktır. Cumhuriyetin kuruluşu sırasında sanayi kesimi çok zayıftı. Üstelik, sermaye ve işletmeler de, daha çok yabancıların elinde bulunuyordu. Bu bakımdan, ilk iktisat politikasının uygulandığı dönemin bir analizini yapmak faydalı olacaktır:

1. Türk bankacılığı gelişmemiştir. Çünkü:
 - a. Yabancıların elinde bulunan bankalar, Türk bankalarına olan ihtiyacı kısıtlamıştır.
 - b. Tasarruflar ve sermaye birikimi çok yetersiz kalmıştı.
 - c. Bankaları yönetebilecek elemanlar yoktu.
 - d. Henüz sosyal sarsıntıların durmadığı bir ortamda, bankalara olan güven duygusu da azalmıştı.
 - e. Dinî sebepler ve inançlardan dolayı halk çekingen ve çekimser kalmıştı.
 - f. Bir faktör de belki en önemlisi, ticaret bankalarının kredi politikalarını, para arz ve taleplerini düzenleyecek bir Merkez Bankasının henüz kurulmamış olmasıdır.
 - g. Cumhuriyetin ilk yıllarında, havagazı, su ve tramvay şirketlerinin yanında, ihracat-ithalat ve iç ticaretin büyük bir kısmı yabancıların denetimi altında idi. İthalattan da vergi alınamıyordu. Türk ekonomisinin işleyişi "Galata Bankerleri"nin verecekleri borçlara dayanıyordu. Bu bakımdan ticaret bankalarının kurulmasına hız verilmiştir:
 - i. Sanayicilerin İzmir İktisat Kongresi'nde istedikleri, düşük faizle ve kolayca kredi sağlayan ticaret bankalarından ilk etapta İş Bankası Atatürk'ün emir ve direktifleri ile, 26 Ağustos 1924 de kurulmuştur. Kuruluş sermayesi 1 Mil-

yon TL'dir. Bankanın başlangıç sermayesi Atatürk tarafından taahhüt edilmiş ve ilk % 25 i hemen ödenmiştir. Bu 250 bin liranın Kurtuluş Savaşında Hint Müslümanları'ndan gelen paradan ödendiği açıklanmıştır. Daha sonra, devlet memurlarının maaşlarından ayda 10 TL kesilerek, çok sayıda devlet memurunun İş Bankası sermayesine katılmaları sağlanmıştır.

İş Bankası kurulduktan Celal Bayar, bankanın ilk kuruluş yıllarını bakınız nasıl anlatıyor:

"İş Bankası kurulduktan sonra reklama başladık. Amacımız tasarruf yapmaktı. Tasarruf yapmak için kumbara gerekiyordu. Oysa,kumbara yapmak bile önemli bir hadise idi. İstanbul İş Bankası şube müdürümüz Nusret bey "Kumbara yaptıracağım ne dersiniz?" diye sordum.Cevap "Bankaya fazla bir yük alın" İkinci soru"Peki kumbara yapacak olsak, sizce kaç adet kumbara gerekir?" Cevap "500 kadar" Bunun üzerine ben "5000 den aşağı olmaz." dedim. Nitekim uygulamada ve kısa sürede kumbara sayısı 10 bini aştığı görülmüştür.

- Yerli malları kullanmalıyız,
- İthalatı kısarak dış ticaret açığını azaltacak ve böylece Türk Lirasının dış değeri artmasını sağlayacak tedbirler almalıyız.
- Yerli üretimi teşvik etmeliyiz (özendirmeliyiz),
- İhraç edilecek malların üretimini arttırmalıyız,
- Yatırımlar için garantili ve güvenilir kaynaklar bulmalıyız. Çünkü mevcut sermaye uzun dönemden, çok, kısa dönemi ve daha kârlı faaliyetleri tercih ediyordu. Böylece 12.12.1930 da "Tasarruf ve yerli mallar haftası" düzenlenmiş ve açılış konuşmasını da İsmet İnönü yapmıştır:

"İktisadî teşhizat için en önemli ve en büyük vasıta, sermayedir. Yabancı sermaye diyeceğimiz yok. Ama asıl milli sermaye, milletin kendi tasarrufu ile temin olunmalıdır. Her ailenin biriktirebileceği mütevazî paralarla en devamlı ve esaslı milli sermaye birikebilir".

- 2) İktisadi sektörler arasında büyük dengesizlikler vardır.
1923 yılında üretim faaliyetlerinin GSMH içindeki payları:

Kesimler	%
Tarım	42.8
Sanayi	9.7
Diğer Kesimler	47.5
	100.0

1920 de kişi başına milli gelir:

Ülkeler	Yıllar	Cari Fiyatlarla Milli Gelir (TL)
Türkiye	1927	114 Lira
Fransa	1928	480 "
İngiltere	1928	784 "
Almanya	1928	539 "
ABD	1928	1557 "
Kanada	1927	1261 "
Japonya	1925	187 "

1927 de aktif (faal) nüfusun dağılımı :

Kesimler	İstihdam	%
Tarım	3.017.6	78.2
Sanayi	286.4	7.4
Hizmetler	554.2	14.4
	3.858.2	100.0

3) Tarımda alınan Aşar vergisi İktisadî gelişmeyi kısıtlıyordu. Bu vergi aynı zamanda, entansif (yoğun) tarıma yani verimli tarıma engel oluyordu. Ayrıca, onda bir demek olan Aşar Vergisi, bazen %30-40 civarında alınıyordu. Bu yüzden, vergi kanunlarında önemli değişiklikler yapılmış ve Aşar Vergisi, 17.2.1925 tarihinde, 522 sayılı kanunla kaldırılmıştır.

Ancak bu vergi kaldırılınca büyük bir vergi açığı ortaya çıkmıştır. Bu açığı gidermek için, tarım dışı kesimlere (sanayi ve ticarete) kazanç vergisi, 1926 da veraset ve intikal vergisi uygulanmıştır. Yine 1926 da, umumî istiklâk vergisi konmuş ve böylece vergi yükü, hem şehre kaydırılmış, hem de azalan vergi gelirleri kısmen karşılanmıştır. Ne var ki, bu vergi başarılı olamamış ve 1927 de, kaldırılmıştır. Yerine ise Muamele vergisi konmuştur. Muamele vergisi imalâtı ilgilendiren bir vergidir. Kısaca denilebilir ki, vergi kanunlarında yapılan değişiklikler kesimler arasındaki büyük vergi farklarını azaltmış ve vergi yüklerini hafifletmiştir.

Atatürk diyor ki "Az-çok herkes vergi verdiği göre, Devlet, bu paraların daha faydalı ve daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamalıdır. Çorak yerlere akan verimsiz harcamalar memleket için dayanılmaz bir ağırlık oluşturur. Bütçede toplanan paralar, millî sermayedir, büyük bir kudrettir. Devlet, bu millî sermayeyi, millî gücü milletten sağlamıştır, dolayısıyla bu parayı iktidâf ve millî amaçlara uygun olarak harcamalıdır. Yani Devlet, "idare devleti" olmaktan çıkmalı, "iktisadi devlet" kimliğine geçecek yolları aramalıdır".

1923-1930 arasında dikkatleri çeken önemli bir olay da, 1926 yılında Medeni Kanunun yürürlüğe girmesi ve köylülere işledikleri toprakları kendi adına tapuya kaydettirme imkânının sağlanmasıdır. Böylece, Mirî Arazi Rejimi yani toprak mülkiyetinin devlete ait olma rejimi sona ermiş ve köylü artık kiracılıktan kurtulmuştur.

Bu çok önemli ve dikkatleri çeken yapısal değişiklik, tarımda verimi arttırmıştır. Çünkü, insanlar kendi mülkiyetinde olan üretim faktörlerinin verimini daha çok arttırmışlar. Bir başkasına ait olan arazide çalışmak psikolojik olarak da, verimi azaltır (istisnası olabilir).

4) Yabancı sermaye yetersizdi. Bunun üzerine, hem büyük bir seziş yeteneğine, hem de geniş bir iktisat kültürüne sahip olan Atatürk, yabancı sermayeye, ülke ekonomisinin gelişmesi ve kalkınması için kapıları açmıştır. Ancak, Atatürk yabancı sermayeye sürekli olarak bağlı kalmaya ve bu bağlılığa yol açan faktörlere karşı çıkmıştır. Çünkü O'na göre, ülke iktisadi bağımsızlığa kavuşmalıdır. En iyi yabancı sermaye, ülkenin tasarruflarını arttırabilmek ve bunları, biraz yukarıda da açıklandığı gibi, verimli yatırımlara aktarabilmektir. Atatürk, ülkeye sermaye getirecek olan yabancı bankaların kurulmasına da izin vermiştir.

Gerçekten, Yani Türk Devleti, ekonomisini hemen düzenlemek ve canlandırmak zorundaydı. Bu canlanmayı gerçekleştirmek için de, yabancı sermayenin ve teknolojinin yardımı kaçınılmazdı. Ancak yabancı sermayeye karşı çıkanlar olmuş ve aşağıdaki eleştirileri yapmışlardır :

- Yabancı sermaye ürkütülürse, işadamları gücendirilirse ve beklenen gelişme sağlanamazsa o zaman hükümet zor durumda kalabilir.
- Hükümette Bankaların sık sık değiştirilmesi de, istikrarsızlığa yol açabilir ve yabancı sermayenin girişimi kısıtlayabilir.
- Ülkede yer yer isyanların devam etmesi de yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkileyebilir.
- Diğer bir önemli faktör de, İsmet İnönü'nün Sovyetler Birliği'ne yaptığı gezi ve Türkiye'de sovyet tipi bir iktisat modelinin kurulup kurulmayacağı endişesi, Batı ülkelerini kaygılandırabilir.
- Nihayet, Osmanlı İmparatorluğundan kalan Düyunu Umumiye denilen dış borçlar da, yabancı sermayeye olan güveni sarsabilir.

5) Güçlü bir paraya ihtiyaç vardı. Atatürk, güçlü bir ekonomi için, güçlü bir paranın da gerekeceğini biliyordu. Ona göre, para istikrarında para politikası ile maliye politikası büyük rol oynadığından, para politikasının amacı: "sağlam para güçlü para yaratmak yani fiyatlardan istikrar sağlamak, hattâ fiyatları düşürmektir".

Bu amaca dayanarak enflasyona yol açmadan ihracat ve ithalat arasında bir denge kurulabilmiş ve yabancı paralar karşısında Türk Lirasının değeri de korunmuştur. Nitekim, zaman zaman dış ticarete ithalat, kısılarak denge sağlanmıştır.

Öte yandan, 1923-1938 döneminde enflasyon olmadığı gibi (1929 yılı hariç), reel iktisadi büyüme % 6 oranında gerçekleşmiştir. Bırakalım bu dönemi, İstiklâl Savaşı sırasında bile, enflasyona gidilmemiştir. Bu para politikası anlayışı ile tedavüldeki para miktarı da, hemen hemen sabit tutulmuştur. Bilindiği gibi, savaşlar sona erer ermez, dik-katlere çarpan ilk ve en önemli olay, ülkelerin para emisyonuna başvurmalarıdır. Oysa, Ya Türk Devleti, bu yola da gitmemiştir. Para politikasının bir amacı da, para arzı ile para talebi arasında bir dengenin kurulmasını sağlamaktır. Atatürk, bilindiği gibi, durup dururken, açıktan para basımı ile para arzının artmasına taraftar olmamıştır. Çünkü Atatürk, enflasyonsuz bir kalkınma modeli önermiştir. Eğer paranın iç değeri, enflasyonla düşürülürse paranın dış değeri de düşer (devalüasyon olur). Paranın iç değeri korunabilirse, dış değeri de sabit kalacaktır.

Sadece, Düyunu Umumiye borçları yüzünden, Türk Lirasının değeri, Sterlin karşısında, Merkez Bankasının kurulduğu yıla kadar (1930) düşmüştür :

1921 de 1 Sterlin 605 kuruş,

1930 da " " 1032 "

1938 de " " 616 kuruş olmuştur. Türk Lirasının tekrar değer kazanmasının en önemli sebeplerinden biri, Atatürk'ün enflasyonsuz kalkınma modelinin ve daha istikrarlı bir para politikasının uygulanmasıdır.

Para politikası açısından ülkenin bağımsızlığını Atatürk şöyle açıklıyordu: "Türk Lirasının yabancı paralar (döviz), karşısında değerini koruması, uluslararası piyasalarda itibar kazanması, iç fiyatlarda istikrar sağlanması, ödemeler dengesindeki açıkların kapatılması ve dış borçların zamanında ödenmesi bağımsızlıktan başka bir şey değildir, Nitekim, 1930-1937 arasında dış ticaret fazlası elde edilmiştir.

Atatürk, burada bir noktaya daha parmak basıyor ve diyor ki: "İhracat ile İthalât arasındaki dengenin sağlanması yeterli değildir, aynı zamanda ülkelerarası görülen kalkınma farklarının da giderilmesi veya azaltılması şarttır". "Kalkınma politikası ise, demokratik düzen içinde, dengeli ve planlı karma ekonomiye dayanmaktadır. Ekonomik hayat bir bütündür, bir makro olaydır. Ekonomik hayatın mekanizmaları birbirine bağlıdır. Maliye politikasına gelince, bu daha çok denk bütçenin sağlanması amacı ile uygulanmıştır. Nitekim maliye politikası gelirlerle giderler arasında denge kurmaya çalıştığına göre, 15 yıllık sürede (1923-1938), 11 Devlet bütçesi denk olarak gerçekleşmiş, 3 bütçe fazlalık vermiş, sadece 1925 bütçesi, bu tarihte, Aşar Vergisi kaldırıldığı için, küçük bir oranda açık vermiştir. Bundan başka, denk bütçe, ihracat ile ithalât arasında da bir denge kurabilir, yersiz harcamaları, politik ve isabetsiz yatırımları önleyebilir, paranın dış değerini koruyabilir, ve halkın devlete olan güvenini arttırabilir. Burada, Atatürk'ün Devlet parasına ne kadar önem verdiğini ifade edebilmek amacıyla dikkat çekici iki anıyı açıklamak yerinde olur:

Atatürk, Sivas'tan Ankara'ya yola çıkarken yanındaki Heyetle birlikte bütün paraları ancak, 1 okka peynir, 20 yumurta ve 10 ekmeğe kifayet edecek kadarmış. Mustafa Kemal Paşa, tanıdığı Sivas Osmanlı Bankası Müdüründen borç para ister. Borç almak için de, her şeyden önce, kefil bir tüccar bulmak gerekiyor. Ancak, bankadan borç istendiği andan itibaren de, ne hikmetse, banka müdürü hastalanır ve bir türlü işine gelemmez.

Nihayet, Ankara'ya hareketten bir gece önce Sayın Banka Müdürüne "müessir bir rica" haberi daha gönderilir. Ertesi gün, harekete 1 saat kala bay müdür bankaya gelir. Eski Bitlis Valisi Sayın Mazhar Müfit bey borçlandırılır. Karargâhtan yüzbaşı Bedri bey de tüccar sıfatı ile kefil olur, evraka imza atar ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olanlar, bankadan krediyi alarak yola çıkarlar.

İkinci anı ise Sayın Oktay Verel'in "Sabiha Gökçen" adlı eserinden alınmıştır:

"Atatürk 16 Şubat 1925 de Türk Tayyare Cemiyetini kuruyor. Havacılığın en büyük tutkularından biri halini alan Atatürk : "İstikbâl göklerdedir" diyordu. Türk Tayyare Cemiyeti'nin bütün Genel Yönetim Kurulu Toplantılarına o zamanlar Başbakan İsmet İnönü başkanlık ediyordu. Gerçi, cemiyetin başkanı vardı (Rize Milletvekili Ahmet Fuat bey) ama Atatürk bu konuda İsmet İnönü'yü görevlendirmişti. Bir gün İsmet Paşa koş-ke yorgun ve sinirli geliyor:

- Atatürk neden sinirlendin İsmet diyor.
- Türk Hava Kurumu'nun genel yönetim kurulu toplantısı vardı.
- Fuat beyi epey terlettim.
- Çalışkan çocuktur Fuat, Cemiyeti iyi yönetir.
- Bunlara bir diyeceğim yok. Canımı sıkan başka şey.
- Neymiş O ?

- Hesaplarda 1 kuruş (40 para).

Toplantıya sabah 10 da girdik. 17'yi geçiyordu çıktık. 1 kuruşu bulamamışlar. Milletimiz verdiği paranın nereye gittiğini sorar. Vatandaş bu parayı, Türk Hava Kurumu yükselsin diye veriyor, Atatürk gülümsüyor : Demek mesele bu, haklısın 40 para günün birinde 40 lira, kırk lira da 400 lira olabilir. Bu, halkın ağzında daha da büyür ve halkın böyle kuruluşlara olan güveni sarsılır, Peki sonunda ne yaptın?

- Herkesi seferber ettim, başka bir hesaba geçirildiği anlaşıldı.

6) İktisadî bağımsızlığın kazanılması ve gümrük vergisi alınması gerekiyordu. Atatürk, bir de İktisadî bağımsızlık üzerinde önemle durmuş ve iktisat bilimine nekadardır verdiği aşağıdaki açıklamalarından anlaşılmıştır.

"Muhakkak, tam bağımsızlığı sağlayabilmek için, yegâne hakiki kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyattır. Yeni Türk Devleti, iktisadi devlet, kalkınan bir devlet olacaktır".

"İktisadi bağımsızlığı, iktisadi özgürlüğü yine iktisat sağlayacaktır. İstiklâl iktisadiyattır. En kuvvetli ve en parlak zaferlerimiz dahi iktisadiyatımızın büyümesine bağlıdır". Atatürk, bağımsızlığı bir bakıma – yutta sulh, dünyada sulh – ilkesi ile de açıklamak istemiştir" O dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt ise :

"Görünüşte ülke bizimdi. Fakat aslında Türkiye iktisadi bakımdan yabancıların ülkesi, bir sömürgesi idi. Ben, millî hâkimiyeti, iktisadi hâkimiyet olarak anlarım demiştir. Bilindiği gibi, 24 Temmuz 1923 de Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Gerçi, bu Antlaşma ile siyasi bağımsızlık elde edilmiş ama iktisadi bağımsızlık henüz tam olarak kazanılamamıştı. Bunun sebebi ise Yeni Türk Devleti'nin, Antlaşma gereği, beş yıl gümrük vergisi alamayacağı yani ancak beş yıl sonra himayeci bir gümrük vergisi uygulayabileceğidir. Böylece, yerli sanayimiz beş yıl daha dış rekabetten korunamayacak, mallar gümrüksüz ithal edilecekti. Çünkü, Lozan Antlaşması ilk beş yıl içinde bir değişiklik yapılmamak kaydıyla, kabul edilmişti.

Gümrük tarifelerini beş yıl donduran süre bir diğer deyişle, beş yıllık serbest rekabet imtiyazı sona erince, gümrük tarifelerinde yeni düzenlemelere geçilmiştir. Bu yeni değişikliklerle gümrük vergileri, 1499 sayılı kanunla % 15 den % 40'a yükseltilmiştir. Ne varki, gümrük tarifelerinin değişmesi sonunda vergilerin yükseleceğini anlayan ithalâtçılar, ithalatı arttırmışlar ve bu ithalatı arttırma isteği, zaten sınırlı olan döviz talebini de kamçılamış ve dış ticarete beklenmeyen açıklara (101 milyon dolar) sebep olmuştur.

Ancak, dış ticarete görülen bu aşırı ithalât açığına, 1929 Dünya Resepsiyonunun yol açtığı açıklar, demiryolu harcamaları ve Osmanlı borç taksitleri de eklenirse borcun 100 milyon doların üstüne çıktığı görülebilecektir. Bu açıklardan sonra 1930 yılından 1938 yılına kadar dış ticaret dengesi sürekli fazla vermiştir. Atatürk'e göre : "İthal mallarından gümrük almak ve devlet hazinesine para akıtmak çok önemli ve memnuniyet verici bir haber gibi düşünülemez. Çok yüksek vergi almak da her zaman takdir edilecek bir olay değildir. Çünkü önemli olan bu vergilerin, ülkenin iktisadi durumuna yapacağı etkidir. Yüksek bir gümrük vergisi ülkeye zarar da verebilir".

Konu iki bakımdan ele alınabilir :

a. İhracat bakımından

Önce şu sorular akla gelebilir :

- i) İç sanayiye ilgilendirsın veya ilgilendirmesin her türlü hammadde ihraç edilmeli mi ?

ii) Her türlü hammaddenin ihracı serbest mi bırakılmalı ?

iii) Nihayet, vergi konacaksa en iyi oranı nasıl belirlenecektir? Bu sorulardan başka aşağıdaki konular da çok önemlidir :

- Ülkede az bulunan ürünlerin ihracatı tamamen yasaklanabilir veya yasaklanmaz ama ihracatına ağır vergiler konabilir.

- Ülkede fazla ürün varsa bunların ihracatı tamamen serbest bırakılabilir.

- Ülkede pek satılmayan malların, hem ihracatı serbest bırakılabilir, hem de ihracatı teşvik için ihracatçısı ödüllendirilebilir.

- Ülkede kolay satılan malların ihracatına çok hafif vergiler uygulanabilir.

b-İthalat bakımından

İthalat da, ihracat kadar büyük önem taşır. Çünkü, ithal edilen mallar için de, aynı sorular akla gelebilir. Şimdilik serbest ticaret değil, himaye rejimi bize daha uygun olacaktır. Ancak :

i) Bazı malların (makine), vergisiz ithali gerekir.

ii) Bazı malların ithalinde hafif vergiler alınabilir.

iii) Bazı malların ithalinde ise ağır vergiler alınabilir.

Ancak, Atatürk himaye politikasının sürekli olamayacağını firmalar rekabet edecek kalkınma seviyesine gelince o zaman serbest piyasa kurallarının uygulanabileceğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

7) 1929 Dünya Depresyonu

Dünya krizi, ikinci aşamada dalga dalga Avrupa'ya ulaşmış, üçüncü aşamada da Türkiye'yi sarmıştır. Kilosunu 70 kuruşa ihraç ettiğimiz tütün 30 kuruşa; 13.5 kuruşa ihraç ettiğimiz buğday 4 kuruşa düşmüştür. Bu ve diğer zararlar 1929 – 1930 yıllarında cari fiyatlarla GSMH' nin %45 azalmasına yol açmıştır. 1935-1938 arasında ise GSMH, tekrar %44 artmıştır. Ülkemizde, ürün fiyatlarındaki düşüşler şüphesiz ki aynı oranda olmamıştır. Fiyatları düşen ürünler, genellikle tarım ürünleridir. (%20 - %60 arasında) Diğer ürünlerdeki düşüşler daha küçük oranlarda (%5-%20 arasında) gerçekleşmiştir. Bu yüzden, ihracat gelirleri azalmış ve ödemeler dengesi de açık vermiştir.

1929 Dünya Depresyonundan sonra dış ticaret hacmi daralınca, içe dönük bir iktisat politikası izlenmiş, yetersiz özel yatırımlardan dolayı, devlet, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ile özel kesimin yanında yer alarak ona destek vermeye başlamıştır. Öte yandan, yine 1929 Dünya krizinden dolayı Atatürk, tarımı tekrar canlandırmak amacıyla, (o dönemde başka faaliyet alanları sınırlı olduğu için tarım en büyük gelir kaynağı idi) şöyle diyordu:

"Türkiye'nin gerçek sahibi, gerçek efendisi ve gerçek üreticisi köylüdür. Bu bakımdan, topraksız köylü bırakılmamalı, köylünün üretim araçları yenilenmeli, köylüye sübvansiyon verilmeli ve köylünün refahı arttırılmalıdır". Sanılıyorki, liberal ekonomilerde, diğer bir deyişle, liberal kapitalist sistemde büyük krizler olmaz. 1929 yılında oldu. Böylece, 1929 Dünya krizi, daha önceki klasik teorileri sarmış ve yeni bir iktisat anlayışının başlayacağını ve yeni bir devlet biçiminin gerekeceğini adetâ haber vermiştir. Türkiye de, demokratik, bağımsız bir devlet anlayışı içinde, iktisadi kalkınmayı özel ve devlet kesimleri ile birlikte birbirini destekleyerek gerçekleştirmeye yönelmiştir.

İkinci Dönem(1930-1938)

Bu dönem, Devletçilik dönemi adını almaktadır. Çünkü, bu dönem, bir çok faktörün bir araya gelerek devletçiliği zorunluğu kıldığı bir dönemdir. Hemen belirtelimki, bu devletçilik anlayışı doktriner, totaliter, dogmatik bir devletçilik anlayışı değildir. Bu devletçilik, demokratik liberal ve özgürlükçü düşüncelere ve fikirlere yer veren, özel mülkiyeti tanıyan bir devletçiliktir. Bir diğer deyişle, bu devletçilik özel kesimle, kamu kesiminin el ele vererek birlikte ülkenin kalkınması için çalışan, yatırım yapan bir "karma ekonomi" modelidir, "Ülkenin kendine özgü ihtiyaçlarından doğan bir Devletçilik" hiç bir zaman ne sömürgeciliğe, ne de dış piyasaları ele geçirmeye yönelecektir. Devletçiliğe dayanan sanayileşmenin amacı da, iktisadi ve siyasi bakımdan dış ülkelere bağıllığı azaltmaktır. Atatürk'ün, bütün bağımsızlıklarını kazanan ülkelere örnek olmasının bir sebebi de budur.

Diğer yandan Atatürk'ün öteden beri üzerinde durduğu bir önemli konu da, Yeni Türk Devletinin hangi iktisadi sistemi uygulamasının daha doğru olacağı konusuydu. Çünkü o, bütün sorunları akıl ve bilim yolu ile çözmek istiyordu. Nitekim, 22 Eylül 1922 de şu açıklamayı yapıyordu:

"Dünyada her şey için, hayat için, başarı için en hakiki mürşit ilimdir. İlmün ve fenin dışında mürşit aramak gaflettir, cehalettir, doğru yoldan çıkmaktır" İşte, akıl ve bilim Yeni Türk Devleti için çağın ve ülkenin gerçeklerine uygun "karma ekonomi" modelinin uygulanması yolunu göstermektedir. Atatürk, devletçilik politikasını onaylamış ve desteklemiştir. Tersı durumunda, Başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programına devletçiliği koymazdı. Ayrıca, devletçilik kavramı sadece bir parti programında ele alınmamış, 5 Şubat 1937 yılında bir Anayasa maddesi haline getirilmiş ve Atatürkçülüğün Altı ilkesinden biri olarak kalmıştır. Atatürk devletçiliği bakınız nasıl açıklıyor: "Devletçilik, özel kesimi ve ferdi faaliyetleri esas tutmak ancak büyük bir milletin bütün ihtiyaçları, özel teşebbüsü tarafından karşılanamıyacağı için, ülke ekonomisine yardım etmek özel teşebbüsü desteklemektir. Bizim takip etmek istediğimiz yol özel teşebbüs gelişene kadar ekonomiye yön vermektir. Devletçilik anlayışı, halkın ve ülkenin yararına karma bir ekonomi anlayışıdır. Dış rekabete karşı himayecidir, akılcıdır, bilimseldir". Devletin, sanayi işletmeleri kurup işletmesi de zorunlu olunca, bir sovyet uzmanlar heyetine "sanayi programı" niteliğinde bir program hazırlatılmıştır. Niçin planları Sovyet uzmanları hazırlamıştır ? Bunun başlıca üç sebebi vardır, denebilir:

- a. Dünya Depresyonundan en az Sovyetler Birliği'nin etkilenmesi,
- b. Başbakan İsmet İnönü'nün 1933 de Rusya'yı ziyaret etmesi,
- c. Rusya'nın 8 milyon dolar kredi vermesi

Atatürk, ülkeye ne sosyalist, ne de aşırı kapitalist sistemi uygun gördüğünden, "Yerli Model" veya "karma ekonomi" modelinin uygulanmasında, şimdilik devlet kesimi payının, özel kesimin payından daha fazla olabileceğini ifade etmiştir.

Aslında, Devlet kesimi ile özel kesim birbirini tamamlayacaktır. 15 gün süren İzmir İktisat Kongresinde, İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt, hükümet görüşü olarak da şu açıklamayı yapmıştır : "Biz ne "Bırakınız yapsınlar, Bırakınız geçsinler" ekolünden;ne sosyalist sistemden ne de otoriter devletten yanayız. Bizim, Yeni Türkiye Devleti için yeni bir iktisat ekolumuz (okulumuz) vardır". Atatürk liberalizm ilkesi ile devletçilik ilkesini, iki ayrı "tutarlı yol olarak", bir diğer anlamda, ılımlı bir devlet müdahalesi politikasını uygulamıştır. Ne var ki, bu devlet anlayışına, diğer iktisadi konularda gördüğü-

müz gibi, karşı çıkanlar da olmuştur. Onlara göre, özetle, bu devletçilik serbest piyasa ekoomisine uygun değildir. Bu görüşü reddeden Atatürk, şu açıklamayı yapıyor: "Hiçbir piyasa başıboş bırakılmış bir piyasa değildir. Çünkü devlet dengeleyici ve uzlaştırıcı bir fonksiyon görmektedir. Kesin zaruret olmadıkça piyasalara müdahale edilmez". Nitekim, Atatürk'ün sık sık belirttiği üzere, iktisadi bakımdan, özel sektör geliştikçe, KİT'ler karlı duruma geçince ve halkın satınalma gücü arttıkça kamu işletmeleri özel teşebbüse devredilecektir. Devlet, özek kesim yerine asla geçmeyecektir.

Şimdi de bu Devletçilik anlayışını zorunlu kılan faktörleri ele alabiliriz. Bu faktörleri 11 noktada toplayabiliriz:

1. Özel sektörün yeri ve önemini tartışmaya gerek yoktur. Ancak; özel sektör, hem ülkenin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak güçte hem de bir an önce işe başlamak için hazır durumda değildir. Özel kesimin durduğu yerde, devletin iktisadi faaliyete bir an evvel başlaması doğaldır.

2. Özel kesimin yeterli derecede sermayesi olsa bile, yatırım için teknolojiye, kalfiye işçiye ve hammaddeye ihtiyacı vardır. Üstelik yer yer isyanlar yatırımları caydırabilir, ürkütebilir. O zaman yatırımları devletin yapması kaçınılmaz olur.

3. Devlet, özek sektörüyapamayacağı veya çok sermaye gerektirecek yatırımlara da yönelecek ve özel sektöre öncülük edip yön verecektir. Bir önemli nokta da, yatırıma gidenlerin çok defa kısa dönemi ve karlı faaliyetleri tercih etmeleridir.

4. Ülke için çok gerekli olan sosyal ve kültürel reformları, "iktisadi bağımsızlık olmadan siyasi bağımsızlık olamaz" ilkesini ve nihayet, iktisadi bağımsızlığa olumsuz etki eden kapitüasyonların kaldırılmasını başlangıçta ancak devlet yerine getirebilirdi.

5. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ülkenin hızlı bir kalkınma temposuna girmesi gerekiyordu. Bunu gerçekleşmesi için de, kurulan ticaret bankalarına yön verecek, özel kesime kredi açacak, faiz politikasını düzenleyecek bir merkez bankasına ihtiyaç vardı. Merkez bankasını da devlet kurabilirdi.

6. Her ülkenin, iç ve dış tehlikelere karşı güçlü olmasını, milli birliğini, milli güvenliğini ve milli bağımsızlığını sağlaması da devletin önemli görevlerindendir.

7. Demiryolları, karayolları ve limanlar gibi çok pahalı ve çabuk bitirilmesi gereken yatırımları da devlet başlatabilirdi. Üstelik, yabancı şirketlerin ellerindeki demiryollarını ancak devlet satınalabilirdi. Demiryollarına hız verilmesinin bir önemli sebebi de, köylülerin şehirlerle ilişki kurmalarını ve geleneksel çemberi kırmalarını sağlamaktı.

Demiryollarına hız verilmesinin sebeplerinden biri de, tarım ürünlerini kolayca satabilmek amacıyla, tarım bölgelerini ihraç limanlarına bağlamak; ithal edilen tarım, makine ve teçizatını, bölgelerine ulaştırabilmektir.

8. 1929 Dünya krizinin etkisiyle de planlı bir sanayileşme ve kalkınma stratejisine geçilmesi ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanması, KİT'lerin birer birer kurulması devleti ön plana çıkarmıştır. KİT'ler, sanayi sektörünün gelişmesinde öncü olmuş ve sanayileşme stratejisini planlı bir şekilde sürdürmüştür. Bu amaçla, 17-4-1934 de İlk Beş Yıllık Sanayi planı hazırlanmış ve hükümet tarafından kabul edilmiştir. Ancak, bu plan bitiş süresinden (1939) önce (1937 de) sona ermiştir. Atatürk, ülkenin ilk planı olan, bu planları yakından izlemiş, gerekli düzeltmeleri yapmış ve bazı önerilerde de bulunmuştur. Böylece, milli sanayiimizin temelini oluşturan bu Beş Yıllık Sanayi Planı başarılı olmuştur. Celâl Bayar'ın öncülüğünde hazırlanan İkinci beş Yıllık kalkınma planı Atatürk'ün ölümü ve 1939 İkinci Dünya Savaşının başlaması sebebi ile uygulama alanı

bulamamıştır. Hemen belirtelimki, buradan sözü edilen Beş yıllık kalkınma Planları Sovyet Rusya'da olduğu gibi, otoriter planlar yani "emredici" uyulması zorunlu olan planlar değildir. Kapitalist sisteme dayanan "yol gösterici" yani uyulması zorunlu olmayan ihtiyari planlardır. Meselâ, İkinci Dünya Savaşından sonra, sınırlanan kaynakları daha verimli kullanabilmek amacıyla, İtalya'da "Vanoni Planı", Fransa'da "Monnet Planı" uygulanmıştır. Bu ülkeler kapitalist ülkelerdir. Birinci sanayi planının esas hedefi, hammadde Türkiye'de üretilen veya şimdilik Türkiye'de üretilemeyen ama kısıyasüre sonra üretilebilecek ve onları işleyebilecek fabrikaların kurulmasını sağlamaktır. Bu fabrikalardan, büyük sermayeyi ve teknolojiyi gerektirenler Devlete bırakılmıştır. Bu fabrikalar, aynı zamanda hem tarım kesimini önemli ölçüde desteklemiş, hem de önemli ölçüde, ithal edilen ürünlerin yerini alan ürünler üretmeye başlamışlardır.

Öte yandan, Birinci Sanayi Planına göre kurulan 20 fabrikanın toplam yatırım maliyeti ise 43.953.000 lira olarak hesaplanmıştır. Bunun 2.400.000 lirasını İş Bankası, 41.553.000 lirasını da Sümerbank karşılamıştır. 1930 yılında ABD'den 10 milyon dolar, 1934 de de, Rusya'dan 8 milyon dolar dış kredi sağlanmıştır. Birinci Sanayi Planında veya Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında üç beyaz : un, şeker, pamuklu kumaşlar, üç siyah: kömür, demir ve akar yakıt gibi zaruri ihtiyaç maddelerinin üretimine hız verilmiştir.

9. Yani Türk Devleti, kolayca ve düşük fiyatla ihraç edemediği hammaddeleri Almanya ve İtalya'ya yüksek fiyatla yapılan hammadde ihracatı hariç – daha çok iç talebi karşılayan ürünlere dönüştürecek fabrikaları (sümerbank gibi) yeni bir devletçilik anlayışı ile, elinde tutmuştur. Böylece devlet, ihracatı fazla olmayan ve fazla kâr getirmeyen malları da üretmiştir. Üstelik devlet, sosyal adaletin bir ölçüde sağlanmasını da, zayıf fabrikaları güçlü fabrikalar karşısında destekleyerek göstermiştir. Nitekim, Sümerbank fabrikası, piyasaya daha ucuza ürün getirebilmek amacıyla kurulmuştur. Elbetteki, bütün firmaların her türlü iç ve dış tehlikelerden korunması da devlete düşen görevlerdendir.

10. Özellikle, ithal edilen silah araç ve gereçlerinin, mümkün olduğu kadar ülkede karşılanmasını ve böylece, dışa bağıllığın ve dış ödemelerin azaltılmasını ancak devlet gerçekleştirebilirdi.

11. Nihayet, devletçiliği gerekli kılan bir faktör de, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin, yapısal değişmelere yol açmasıdır. Yapısal değişimin göstergesi ise, tarımdan, sanayi kesimine göç, tüketim meylinin artışı, tarım dışında piyasalara yönelme, fiyatlar ve miktarlar hakkında bilgi sahibi olma gibi faktörlerdir. Bunun içindir ki, devlet artan ve kentlere yönelen nüfusu (ulaşım imkânlarının yavaş yavaş gelişmesiyle) eğitmek, çeşitli meslek ve teknik okulları açmak, eğitimde sanayi kesimini desteklemek, işsizlere iş bulmak gibi faaliyet alanlarına yönelmeyi bir görev saymıştır.

Sonuç

Yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşundan önce, kuruluşu sırasında ve gelecek için Atatürk'ün üzerinde ısrarla durduğu iktisadi konular, Dünya Depresyonunun da etkisiyle, önemini bir kat daha arttırmıştır. Atatürk'ün, çok önemli ve kolay çözüm bulamayan iktisadi konuları dikkatleri çekecek bir şekilde, analiz edişi, O'nun Büyük Lider'liği, Büyük Komutan'lığı, Büyük Eğitimci'liği ve Büyük Hatipliği yanında, Büyük İktisatçı görüşüne sahip oluşuna da dayandırılabilir. Atatürk, Yeni Türk Devletinin iktisadi gelişmesi ve kalkınması için neler yapılması gerektiğini ve ne gibi çareler olduğunu çok açık,

net ve kolay anlaşılabilir bir biçimde gözlerimizin önüne sermiştir. Bugün bile, aynı konuların halen çözülmemesi bizleri üzmektedir.

İktisat biliminin gittikçe önem kazandığını doğrulayan bir kanıt da, Atatürk'ün 1936 yılında İstanbul Üniversitesi'ne kazandırdığı ve bizzat açtığı hatta ilk dersini izlediği "İktisat Fakültesi" dir.

Atatürk'ün o dönemde attığı bu cesur adımlar ve uyguladığı iktisat politikaları dünya basınında da yer almış ve büyük akisler yaratmıştır.

Fransız yazar, Gerard Tongas diyor ki: "Atatürk onyılda on asırlık işleri büyük bir dirayetle başarmıştır".Büyük İngiliz tarih yazarı Arnold Tonybee ise "Atatürk'ün fani hayatı içerisinde Batı dünyasının rönesansını, reformlarını, bilimsel ve kültürel inkılâplarını, Fransız ihtilâlini, sanayi hamlelerini gerçekleştirdiğini" söylemiştir.

Gerçekten, Yeni Türk Devleti bir çok yokluklar içinde iken, büyük ölçüde kendi öz kaynaklarını, kendi inancı, kendi heyecanı, kendi emeği ile, iktisadi büyüme ve kalkınma hamlesine yönelmiştir. Hiç şüphe yok ki, İzmir İktisat Kongresinde alınan bütün kararların başarılı bir şekilde uygulandığı söylenemez. Bunun en önemli sebebi, Atatürk'ün İktisadi konuları uygulamaya ömrünün yetmemesi ve arkasından İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıdır. Atatürk yine de, bütün Dünya ülkelerinin gözlerini kamaştıran ve hayranlığını kazanan, özellikle Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) temellerini de atmıştır. Hiç bir lider, bu kadar dikkat çekici ve büyüleyici olmamış, hiç bir Lider iktisadi ve sosyal konularda bu kadar akılları durduran etki yapmamıştır.

Atatürk aynı zamanda, dehanın ve cesaretin de sembolüdür. Çünkü, deha, her alanda bir seziftir. Deha, her alanda bir başarıdır. Deha, her alanda geleceği görmek, geleceği anlamak ve gelecek için çözüm yolları bulmaktır.

Atatürk'ün İzmir İktisat kongresinde aldığı kararları ve bunların uygulanması ile sağlanan başarıları gelecek kuşaklara mal edebilmek için şu vecizesini tekrarlamayı faydalı buluyoruz. "Ancak kendilerinden sonrakileri düşünen milletler, yaşamak ve ilerlemek imkânlarına sahip olurlar".

KAYNAKLAR

- [1] AKSU, Halil; "Cumhuriyet Türkiye'sinde İlk Planlama Çalışmaları", Maliye Dergisi 4 Aralık 1986, İstanbul
- [2] AYSAN, Mustafa; Atatürk'ün Ekonomi Politikası, 1980, İstanbul.
- [3] BAŞAR, Ahmet Hamdi; İktisadi Devletçilik, 1931, İstanbul.
- [4] BİRCAN, Osman; Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı, 1993, İstanbul.
- [5] ÇİVİ, Halil; "Atatürk'çü Düşüncede Ekonomi, Toplumsal Doku ve Laiklik"
- [6] TÜDEMSAŞ' ta seminere sunulan tebliğ, 1987, Sivas
- [7] GİRİTLİ, İsmet; 75 Yıllık Demokratik ve Laik Cumhuriyetinin Oluşumu ve Gelişimi, 1998. İstanbul Kültür Üniversitesi
- [8] ÖKÇÜN, Gündüz; Türkiye İktisat Kongresi 1923, 1968, İzmir.
- [9] ÖZGÜVEN, Ali; "Cumhuriyetimizin 75. kuruluş yılında Atatürk'ün iktisadi görüşleri ve önerileri", Yeni Türkiye Cumhuriyeti Özel sayısı V, Eylül – Aralık 1998, yıl : 4, sayı 23-24, Ankara.
- [10] ÖZTORUN, Necdet; "Atatürk'çülüğü hareketle birlikte yürütecek bir programın esasları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı: 6, Temmuz 1986, Ankara.
- [11] TOKGÖZ, Erdi; Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, (1919-1999) 5. baskı, 1999, Ankara
- [12] TÜRKDOĞAN, Orhan; Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri, 1982, İstanbul
- ÜLKEN, Yüksel; "Atatürk: İktisadi Düşüncesi ve Politikası", Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II, Yayın No: 5, 1986, Ankara.
- VEREL, Oktay; Sabiha Gökçen; Atatürk'ün İzinde Bir Ömür, Böyle Geçti, 1982, İstanbul.
- YAVUZ, Ünsal; "İmparatorluktan Milli Devlete", Atatürk Kültür, Dili ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1990, Ankara.
- YAY, Turan; "Atatürk Döneminde Vergiler ve Vergi Politikası" Uludağ Üniversitesi; İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mart-Kasım, 1988, Cilt: IX, Sayı: 1-2, Bursa